

KATARZYNA MALER

ZARYS DZIEJÓW KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO NA ZIEMI GŁUBCZYCKIEJ OD ŚREDNIOWIECZA DO 1945 ROKU

Ziemia głubczycka to nazwa stosowana w literaturze zamiennie z określeniami „powiat głubczycki” i „region głubczycki”¹. Obejmuje południową część obszaru województwa opolskiego położoną na Płaskowyżu Głubczyckim i od południa i zachodu sąsiaduje z Republiką Czeską.

W II połowie IX w. ziemia głubczycka wraz ze Śląskiem została podbita przez Państwo Wielkomorawskie. Ludność tego państwa została ochrzczona przez świętych Cyryla i Metodego oraz ich uczniów, których książe Świętopelk wyrzucił po 885 r.² Nie wiadomo jednak, czy w tym krótkim czasie wpływy chrześcijańskie dotarły również na ziemię głubczycką.

W 906 r. Państwo Wielkomorawskie zostało rozbite przez Węgrów i ziemia głubczycka chwilowo mogła się usamodzielnic, lecz wkrótce została wcielona do tworzącego się państwa czeskiego. W 990 r. pierwszy historyczny władca Polski Mieszko I zajął zbrojnie Śląsk i ziemia głubczycka znalazła się pod polskim panowaniem. Gdy w 1000 r. powstało biskupstwo wrocławskie, Śląsk z ziemią głubczycką został mu podporządkowany pod względem kościelnym³.

Po najeździe księcia czeskiego Brzetysława I w 1038 lub 1039 r. na ziemię polskie, Śląsk wrócił pod panowanie czeskie, jednak większą jego część w 1050 r. odzyskał zbrojnie książe polski Kazimierz Odnowiciel, lecz mimo wyczerpujących wojen prowadzonych w XI–XII w. ziemia głubczycka pozostała nadal przy Czechach i była poza granicami państwa polskiego do 1945 r.

¹ *Ziemia głubczycka*, red. J. WENDT, Opole 1978. Informacja o sformułowaniu „ziemia głubczycka” znajduje się we wstępie do tego opracowania.

² T. LEHR-SPLAWIŃSKI, *Żywot Konstancy i Metodego*, Poznań 1959, s. 106; M. D. KNOWLES, D. OBDENSKY, *Historia Kościoła*, t. II 600–1500, Warszawa 1988, s. 25; *Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu*, red. J. BAHLCKE, D. GAWRECKI I R. KACZMAREK, Gliwice 2011, s. 28.

³ K. DOLA, *Dzieje Kościoła na Śląsku*, Opole 1996, s. 19.

Ziemia ta pod względem kościelnym została włączona do utworzonej w 1063 r. diecezji ołomunieckiej⁴.

W II połowie XII w. na ziemi głubczyckiej zamieszkałej przez ludność morawską i polską rozpoczęła się kolonizacja niemiecka. We wsi Grobniki leżącej 3 km na wschód od Głubczyc, pojawili się joannici, którzy w 1263 r. otrzymali od króla Czech Przemysła Ottokara II patronat nad kościołem parafialnym w Głubczycach⁵, a w późniejszym czasie bywało tak, że komtur joannitów był zarazem proboszczem głubczyckim⁶. W nieznanym bliżej czasie powstała komtura (komandoria) grobnicka, do której poza Grobnikami należały wsie: Lisiećice, Babice, Bernacice, do 1240 r. Boguchwałów, Debrzyca, Jaroniów (dziś część Baborowa), Ludmierzyce, do XVI w. Dzierzysław i od XIV w. Dziećmarów⁷. Ponadto w 1706 r. joannici w pobliżu Lisiećic założyli kolonię Nowosady (Neustift)⁸. Od 1282 r. w Głubczycach znajdowała się stała siedziba komtura joannitów, tzw. Krzyżowy Dwór, która od I poł. XVI w., na skutek reformacji, została przeniesiona do Grobnik, gdzie w 1559 r. komtur Jerzy Proskowski z Prószkowa na miejscu starszego zamku, zbudował sobie nową siedzibę⁹.

Drugim zakonem, który osiedlił się na ziemi głubczyckiej był Zakon Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie, znany w Polsce jako zakon krzyżacki. Jego komtura znajdowała się w Opawie w dzisiejszych Czechach. Już w XIII w. do krzyżaków należały na ziemi głubczyckiej wsie Gołuszowice, Krzyżowice i Gadzowice¹⁰, a w 1687 r. zakon ten dokupił jeszcze majątek Zopowy¹¹.

⁴ Oxford – *Wielka Historia Świata. Średniowiecze. Cesarstwo Niemieckie – Arabowie na Półwyspie Pirenejskim*, t. XVII, Poznań 2006, s. 244. Wedle tradycji w Ołomuńcu już w 976 r. istniało biskupstwo obejmujące Morawy, którego biskup był w tamtym roku obecny na synodzie w Moguncji. W 1063 r. miało dojść do jego odnowienia. Por. V. NEKUDA, *Morava ve středověku*, Brno 1997, s. 76. W 1086 r. wskutek nacisku biskupów praskich biskupstwo ołomunieckie zostało połączone z diecezją praską, lecz już w 1088 r. nastąpił ich rozdział. O przynależność kościelną ziemi głubczyckiej toczył się spór między diecezją ołomuniecką a wrocławską, który zakończył się pozostaniem jej w granicach biskupstwa ołomunieckiego. Por. P. KLETZKA, *Gross – Peterwitz Kreis Ratibor Oberschlesien. Ein Dorf im Wechsel der Geschichte 1267-1992*, Langen/ Hessen 1994, s. 30.

⁵ A. RITSCHNY, F. J. HÄUSSLER, *Geschichte der Malteser Ritter – Ordens – Kommande St. Johann in Schlesien, 1100–1931*, Troppau 1931, s. 27.

⁶ K. MALER, *Dzieje Głubczyc do 1742 roku*, Opole 2003, s. 199.

⁷ A. WELTZEL, *Besiedelungen des nördlich der Oppa gelegenen Landes*, t. II, Ratibor 1891, s. 119–120, 122.

⁸ Tamże, s. 133.

⁹ K. MALER, *Joannici w Głubczycach i Grobnikach i ich komturowie*, „Kalendarz Głubczycki” 2008, s. 132; *Žródla do dziejów Prószkowa. Quellen zur Geschichte von Proskau*, red. A. HANICH, Opole 2012, s. 321, 326.

¹⁰ M. WIHODA, *Rozsah a struktura vlastnictví řádu německých rytířů na Opavsku ve 13. století*. Časopis Slezského Zemského Muzea, Série B, 41 – 1992, s. 98–99.

¹¹ A. WELTZEL, *Besiedelungen...*, dz. cyt., s. 111.

Od I połowy XIV w. na ziemi głubczyckiej szereg miejscowości posiadały również raciborskie dominikanki, a należały do nich: Baborów, Sułków, Dzielów, Czerwonków, Niekazanice, Sucha Psina, Bezdeków (część Nowej Cerekwi)¹².

W XIII w. cystersi z Lubiąża stali się posiadaczami Kazimierza, Biernatowa i Tomic¹³, cystersi z Tešnovic Boguchwałowa, którego właścicielami byli do 1583 r., natomiast od I poł. XIV w. do reformacji cystersi z Welehradu koło Ołomuńca byli właścicielami Turkowa¹⁴. Również ich żeński odpowiednik – mniszki cysterki z Oslavan, miały swoje posiadłości w Głubczyckiem, a były to od I poł. XIII do I poł. XV w. miejscowości i majątki: Nowa Cerekwia, Wojnowice i Rogożany¹⁵. Od 1289 r. aż do czasu reformacji norbertanie z Olomouc Kłasztorni Hradisko posiadali majątek Branice, a od XIV w. Posucice¹⁶. Natomiast norbertanie z Zábřovic koło Brna byli właścicielami Lewic¹⁷.

Od II połowy XIV w. do 1784 r. do opawskich klarysek należała Wódka¹⁸, natomiast Szonów od 1379 do 1810 r. również był własnością kościelną, ponieważ należał do kapituły kolegiackiej w Głogówku¹⁹.

Kietrz, najpierw jako wieś, a od 1321 r. miasto, wraz z kilkoma małymi osadami (Langowo, Krotoszyn, Ehrenberg i Neusorg), obecnie będącymi w granicach tego miasta, tworzył enklawę podległą biskupom ołomunieckim. Do dóbr biskupich należały również wsie: Tlustomosty, Księżę Pole i Kozłówka, natomiast od końca XVIII w. Nowy Kietrz (Neukatscher)²⁰.

Do najstarszych na ziemi głubczyckiej parafii powstałych w średniowieczu należały (w kolejności wzmiankowania w źródłach): Nowa Cerekwia (1234), Głubczyce (1259), Branice (1289), Kazimierz (1292), Nasiedle (1335), Posucice (1336), Kietrz (1362), Gołuszowice (1383), Baborów (1386), Wojnowice (1408), Pomorzowice (1430), Lubotyń (przed 1450) i Włodzienin (1470)²¹. Siedzibą dekanatu w XV w. były Głubczyce, gdzie się zachował XIII-wieczny gotycki, w późniejszych wiekach przebudowywany kościół parafialny pw. Na-

¹² A. TSCHAUDER, *Kurze Geschichte der Stadt Bauerwitz, Leobschütz* 1881, s. 2.

¹³ K. HANKE, *Chronik der Pfarrgemeinde Kasimir, Kreis Leobschütz*, maszynopis, s. 3-5; R. HOFRIECHTER, *Heimatkunde des Kreises Leobschütz*, t. II, H. 3, Leobschütz 1914, s. 297.

¹⁴ Tamże, s. 632.

¹⁵ Tamże, s. 348 i 639; F. KOPETZKY, *Regesten zur Geschichte des Herzogtums Troppau (1061–1464)*, Wien 1871, s. 13–14.

¹⁶ R. HOFRIECHTER, *Heimatkunde...*, dz. cyt., s. 541.

¹⁷ F. KOPETZKY, *Regesten...*, dz. cyt., s. 13.

¹⁸ R. HOFRIECHTER, *Heimatkunde...*, dz. cyt., s. 406.

¹⁹ Tamże, s. 578.

²⁰ W. DZIEWULSKI, *Dzieje Kietrza w zarysie (do roku 1945)*, „Kwartalnik Opolski” 1961, nr 1, s. 39 i 41.

²¹ G. WOLNY, *Kirchliche Topographie von Mähren, Olmützer Erzdiözese*, Bd. 5, Brünn 1863, s. 212, 216, 221, 223, 227, 232, 235, 245, 298, 317; R. HOFRIECHTER, *Heimatkunde...*, dz. cyt., s. 426.

rodzenia Najświętszej Marii Panny²². Nie wiadomo jednak, jakie parafie obejmował ten dekanat.

W 1448 r. książę opawsko-głubczycki Jan Pobożny ufundował w Głubczycach kościół i klasztor franciszkanów pw. świętych Idziego i Bernardyna. Zamieszkali w nim sprowadzeni z Koźła franciszkanie obserwanci²³. Budynki, początkowo drewniane, spłonęły jednak w 1476 r. i później zostały odbudowane z kamienia²⁴.

W I poł. XVI w. na ziemi głubczyckiej rozpoczęła się reformacja. Mieszkańcy księstwa karniowskiego, którego głównymi ośrodkami były Karniów (czeski Krnov) i Głubczyce, w krótkim czasie zaakceptowali luteranizm, wyznawany przez ich pana – margrabiego Jerzego Hohenzollerna i miasta te stały się wówczas centrami protestantyzmu na Śląsku. Przyczyn tego należy szukać, podobnie jak w innych częściach Europy, w których szerzyły się konfesje reformowane, w zeświecczeniu i niedouczeniu duchowieństwa oraz rozpowszechnianiu się poglądów myślicieli renesansu. W samych Głubczycach reformacja rozpoczęła się w 1535 r.²⁵ Niedługo po tym joannici przeprowadzili się do Grobnik²⁶, a w 1541 r. margrabia Jerzy kazał wypędzić z Głubczyc franciszkanów²⁷. Na początku XVII w., za sprawą margrabiego Jana Jerzego Hohenzollerna, w Głubczycach i Karniowie pojawili się kalwini. Kalwinizm był tam jednak bardzo niepopularny, a próby wprowadzenia go w obu miastach spowodowały rozruchy wśród mieszczan²⁸.

Z Głubczyc luteranizm przeszedł do majątków wiejskich: do Zawiszyc, Królowego, Kietlic, Schlegenbergu (dzisiejsze Lwowiany), Kwiatoniowa, Pomorzowiczek i Dębnic (dziś tereny przy ul. Kopernika w Głubczycach). Licznych i zagorzałych zwolenników luteranizm znalazł także w Pomorzowicach, Bogdanowicach, Nowej Wsi Głubczyckiej²⁹, a zwłaszcza w Mokrem, Rozumicach i Ściborzycach Wielkich, gdzie mimo surowych represji czasu kontrreformacji, mieszkańcy utrzymali się jednak przy protestantyzmie. W Rozumicach i Ści-

²² Tamże, s. 103–104.

²³ K. KONIECZNY, *Głubczyce – kościół i klasztor franciszkanów*, „Kalendarz św. Antoniego” 1987, s. 92; G. J. REIMANN, *Die Franziskanerkirche zu Leobschütz. Geschichte und Führung*, Breslau 1939, s. 9.

²⁴ Tamże, s. 12.

²⁵ O. KARZEL, *Die Reformation in Oberschlesien – Ausbreitung und Verlauf*, Würzburg 1979, s. 50; F. TROSKA, *Geschichte der Stadt Leobschütz*, Leobschütz 1892, s. 60.

²⁶ A. RITSCHNY, F. J. HÄUSSLER, *Geschichte der Malteser Ritter...*, dz. cyt., s. 40.

²⁷ J. PIETSCH, *Geschichte der Stadt Leobschütz. Aus der Geschichte des Franziskanerklosters und der Kirche in Leobschütz*, s. 32–33 (jedyny egzemplarz tej książki jest przechowywany w bibliotece klasztoru franciszkanów w Głubczycach).

²⁸ O. KARZEL, *Die Reformation ...*, dz. cyt., s. 50–51; K. MALER, *Dzieje Głubczyc...*, dz. cyt., s. 122–123.

²⁹ *Aus der Kirchenchronik von Badewitz und Neudorf*, „Leobschützer Heimatblatt” 1982, nr 6.

borzycach Wielkich³⁰ luteranie dominowali aż do 1945 r. i posiadali własne kościoły, a w Mokrem, Wojnowicach i Pomorzowicach stanowili znaczną część miejscowych społeczności i również posiadali własne świątynie. W Mokrem natomiast mieli wspólny (symultaniczny) kościół z katolikami³¹.

Podczas reformacji w 1561 r. krzyżacy sprzedali Gołuszowice, Gadzowice i Krzyżowice Albrechtowi Füllsteinowi, który wprowadził tam luteranizm³². W dobrach raciborskich dominikanek luteranizm nie zapuścił jednak korzeni mimo intensywnej penetracji tych miejscowości przez protestanckich kaznodziejów. Przy wierze katolickiej utrzymali się w większości mieszkańcy komturii Grobniki oraz biskupiej enklawy kietrzańskiej (gdzie jednak zdarzały się incydenty na tle religijnym wywołane przez mieszkańców lub duchownych)³³, natomiast w Boguchwałowie katolicki właściciel Kacper Strzela zbudował stojący do dziś późnorennesansowy kościół, lecz po jego zamordowaniu w 1603 r., kolejny właściciel i zarazem jego zięć wprowadził luteranizm, który rozpowszechniał się tam jeszcze przed Strzelą³⁴. W pozostałych miejscowościach na ziemi głubczyckiej również szerzyła się reformacja.

W 1618 r. wybuchła wojna trzydziestoletnia, która poza politycznym, miała podłoże religijne (Liga Katolicka i Unia Protestancka). Ziemia głubczycka była wówczas częścią składową monarchii katolickich Habsburgów, którzy od XVI w. z niechęcią obserwowali ekspansję protestanckich Hohenzollernów na Śląsku. W 1620 r. w bitwie pod Białą Górą w Czechach Liga Katolicka zadała czeskim protestantom druzgocącą klęskę, a w 1621 r. cesarz Ferdynand II Habsburg ogłosił banitą wspierającego Czechów margrabiego Jana Jerzego Hohenzollerna³⁵. Rok później cesarz powierzył księstwo karniowskie księciu Karolowi Liechtensteinowi, który mimo początkowych obietnic gwarantujących pozostanie mieszkańców przy luteranizmie, po śmierci Jana Jerzego i wyciszeniu pretensji Hohenzollernów do opuszczonych dóbr, w 1625 r. obwieścił zamiar wprowadzenia kontrreformacji³⁶. Jednak wojna trwała nadal i na ziemi głubczyckiej stacjonowały raz wojska katolickie (cesarskie), raz protestanckie (Duńczycy i Szwedzi). Dopiero po zakończeniu wojny i odejściu wojsk szwedzkich odnowiły się działania związane z kontrreformacją, a niektórym protestanckim właścicielom cesarz skonfiskował majątki i nadał je katolikom.

³⁰ *Aus dem Kirchenchronik...*, art. cyt. „Leobschützer Heimatblatt” 1983, nr 1; .M. FIEBIG, *Geschichte der evangelischen Kirche zu Rösnitz (O. – S.)*, Rösnitz 1907, s. 10–12.

³¹ R. HOFRICHTER, *Heimatkunde...*, dz. cyt., s. 504–505.

³² O. KARZEL, *Die Reformation...*, dz. cyt., s. 248.

³³ T. GROEGER, *Geschichtliche Beschreibung der katholischen Pfarrkirche, der Kreuzkirche und der Statuen in Katscher*, Leobschütz 1894, s. 9–13; G. WOLNY, *Kirchliche Topographie ...*, dz. cyt., s. 213.

³⁴ O. KARZEL, *Die Reformation...*, dz. cyt., s. 247.

³⁵ R. FUKALA, *Role Jana Jiřího Krnovského ve stavovských hnutích*, Opava 1997, s. 112–113.

³⁶ F. TROSKA, *Geschichte...*, dz. cyt., s. 118.

Poza kilkoma wspomnianymi wyjątkami, kontrreformacja na tym terenie zakończyła się sukcesem. Z samych Głubczyc większość luteran wyemigrowała³⁷, a mieszkańcy wsi Krzyżowice (niem. Kreisewitz) po jej opuszczeniu założyli nową wieś o tej samej nazwie w okolicy Brzegu³⁸. W celu nawracania mieszkańców ziemi głubczyckiej przybywali tam sprowadzeni przez książąt Liechtensteinów księża jezuiti z Opawy³⁹. Zakończenie kontrreformacji umożliwił dopiero dekret cesarski z 1673 r. zabraniający protestantom ślubów oraz pogrzebów w miejscach poświęconych⁴⁰. W 1667 r. do Głubczyc powrócili franciszkanie⁴¹.

W 1740 r. król pruski Fryderyk II na czele wojska wkroczył na Śląsk, do którego części skonfiskowanych przez Habsburgów podczas wojny trzydziestoletniej, Hohenzollernowie rościli sobie pretensje. W ten sposób rozpoczęła się I wojna śląska, zakończona w 1742 r. pokojem wrocławskim. Na mocy tego pokoju cesarzowa Maria Teresa zrzekła się na rzecz Fryderyka II większej części ziem Śląska. W ten sposób ziemia głubczycka na ponad 200 lat znalazła się w państwie pruskim, a pruski Śląsk został podzielony na 35 powiatów, w tym powiat głubczycki⁴².

Wówczas w skład powiatu głubczyckiego, obok obecnie wchodzących w jego ramy, wchodziły również miejscowości znajdujące się w dzisiejszych Czechach, jak Hulczyn, Hostalkove, czy Sudice, a także Krzanowice w dzisiejszym powiecie raciborskim. Jednak w 1818 r. południowo-wschodnią część powiatu głubczyckiego przydzielono do powiatu raciborskiego, za to do powiatu głubczyckiego włączono Klisino, Szonów, Kazimierz, Tomice i Biernatów, należące dotąd do powiatu prudnickiego, a pod względem kościelnym przynależące wraz ze Ściborzycami Małymi i Dzieńmarowem do diecezji wrocławskiej⁴³.

Zmiana przynależności państwowej spowodowała zmiany w strukturze kościelnej na tym terenie, ponieważ większa część ziemi głubczyckiej nadal należała do pozostającej w monarchii habsburskiej diecezji ołomunieckiej, a Kietrz z najbliższą okolicą wciąż był własnością tamtejszych biskupów. W związku z tym za obustronną umową między królem pruskim Fryderykiem II a ordynariatem ołomunieckim, w 1751 r. został utworzony biskupi komisariat w Kietrze, obejmujący dekanaty i parafie ołomunieckie, które zna-

³⁷ F. MINSBERG, *Geschichte der Stadt Leobschütz*, Neisse 1828, s. 87; *Materialien zur evangelischen Religionsgeschichte von Oberschlesien gesammelt von Gottlieb Fuchs*, Breslau 1773, s. 37.

³⁸ O. KARZEL, *Die Reformation...*, dz. cyt., s. 248.

³⁹ F. TROSKA, *Geschichte...*, dz. cyt., s. 142.

⁴⁰ *Aus der Kirchenchronik...*, art. cyt., s. 20–21.

⁴¹ G. J. REIMANN, *Die Franziskanerkirche zu Leobschütz...*, dz. cyt., s. 19.

⁴² F. TROSKA, *Geschichte...*, dz. cyt., s. 182.

⁴³ Tamże, s. 225.

lazły się w granicach Prus. Komisarz miał być pośrednikiem między rządem pruskim a biskupem, od 1777 r. arcybiskupem ołomunieckim, któremu nadal podlegała pruska część tej diecezji. Miał być mianowany przez biskupa w porozumieniu i za zgodą króla Prus. Pierwszym komisarzem w 1751 r. został proboszcz parafii Opawica i opawicki dziekan ks. Karl Flessel. Obszar komisariatu obejmował wówczas 3 dekanaty: kietrzański, opawicki i hulczyński. Co kwartał komisarz miał składać w Ołomuńcu informację o wykonanych zadaniach. Miał m.in. przekazywać do obwieszczenia zarządzenia władz pruskich i rozstrzygać sprawy sporne między duchownymi⁴⁴. Po nim aż do 1924 r. działało 10 kolejnych komisarzy⁴⁵.

Ponieważ w 1779 r. Fryderyk II zażądał, aby granice pruskich parafii pokrywały się z niedawno ustaloną granicą państwową, drugi komisarz ks. Franz Reittenharth dokonał ich nowego rozgraniczenia⁴⁶. W 1812 r. nastąpiły też zmiany w granicach dekanatów. Na życzenie głubczyckiego landrata i na polecenie arcybiskupa ołomunieckiego utworzony został nowy dekanat głubczycki. Odtąd istniały 4 dekanaty: kietrzański, hulczyński, opawicki i głubczycki. W 1813 r. zaakceptowały to władze pruskie. W 1855 r. został zlikwidowany dekanat opawicki⁴⁷.

W 1810 r. po wojnach napoleońskich państwo pruskie dokonało sekularyzacji zakonów. W ten sposób joannicki⁴⁸ i raciborskie dominikanki⁴⁹ utracili swoje majątki na ziemi głubczyckiej na korzyść skarbu państwa. Jednak majątki krzyżackie, by nie urazić dworu wiedeńskiego, pozostawiono ówczesnemu wielkiemu mistrzowi, arcyksięciu Antonowi Victorowi oraz jego następcy, arcyksięciu Maksymilianowi von Oesterreich-Este. Gdy ten ostatni zmarł w 1863 r., również krzyżackie majątki zostały skasowane. Rozgorzał przy tym spór między rządem królewskim a kurią arcybiskupią w Ołomuńcu o prawo patronatu (dotyczące obsady proboszczów), zakończony ustaleniem, że rząd królewski będzie mógł obsadzać parafie Zopowy i Gołuszowice⁵⁰. Sekularyzacja dotknęła również głubczyckich franciszkanów, których kościół i klasztor

⁴⁴ E. KOMAREK, *Distrikt Katscher in Recht und Geschichte (nach Quellen bearbeitet)*, Ratibor 1934, s. 5.

⁴⁵ Komisarzami kietrzańskimi byli kolejno: ks. Karl Flessel (1751–1756), ks. Franz Reittenharth (1756–1784), ks. Matthäus Wlokka (1784–1796), ks. Johann Stanjek (1796–1812), ks. Franz Lauffer (1812–1837), ks. Ignatz Molerus (1838–1848), ks. Karl Ullrich (1848–1875) i po przerwie, która nastąpiła z powodu nieobsadzenia stanowiska komisarza w okresie kulturkampf: ks. Anton Richtarsky (1882–1893), ks. Robert Sterz (1893–1906), ks. Ignatz Maiss (1907–1916) i ks. Josef Martin Nathan (1916–1924). Zob. E. KOMAREK, *Distrikt Katscher...*, dz. cyt.

⁴⁶ Tamże, s. 8–10.

⁴⁷ Tamże, s. 21–22.

⁴⁸ A. WELTZEL, *Besiedelungen...*, dz. cyt., s. 141.

⁴⁹ P. STEFANIAK, *Dzieje dominikanek raciborskich*, Racibórz 2006, s. 16.

⁵⁰ „Das Vaterland” 1863, z 18 grudnia.

przejęło miejscowe gimnazjum⁵¹ oraz cystersów z Kazimierza, których majątki kupił tajny radca finansowy Friedrich Wilhelm von Prittwitz⁵².

Wiele nieprzyjemności przysporzył duchowieństwu kulturkampf („walka o kulturę”, a właściwie walka państwa pruskiego z Kościołem katolickim) w latach 1871–1878. Tak zwane ustawy majowe z 1873 r. pozwalały państwu m.in. na ingerencję w sprawy obsadzania stanowisk kościelnych. W kietrzańskim komisariacie arcybiskupim za łamanie ustaw na kary pieniężne bądź więzienia zostało skazanych 13 księży, w tym komisarz arcybiskupi ks. Karl Ullrich (1848–1875). W więzieniu znalazło się 8 duchownych. Kary nałożono również na redaktorów powiązanego z komisariatem katolickiego organu prasowego „Ratiborer – Leobschützer Zeitung”⁵³. Jednak mimo tych wszystkich represji Kościół na ziemi głubczyckiej nie został osłabiony, a wręcz przeciwnie, większość mieszkańców ziemi głubczyckiej stanęła po stronie uciskanych, a najsilniejszą partią polityczną na tym terenie stała się katolicka partia Centrum⁵⁴.

W 1855 r. do Głubczyc do opieki nad chorymi na cholere mieszkańcami zostały sprowadzone siostry elżbietanki z Nysy, które następnie przejęły pielęgnację chorych w tamtejszym szpitalu miejskim, a na początku XX w. wzięły pod swoją opiekę dom dla ubogich i starców, tzw. Röslerstift⁵⁵ (dzisiejsza stara część budynku internatu szkoły rolniczej). Również po wioskach powstawały niewielkie placówki zakonne prowadzone przez nyskie siostry elżbietanki, które otwierały w nich przedszkola, nauczały dziewczęta gospodarstwa domowego i sprawowały opiekę ambulatoryjną nad chorymi.

W 1867 r. w Głubczycach osiedliły się siostry szkolne de Notre Dame, następnie wypędzone podczas kulturkampfu. Powróciły tam znowu, gdy zakończyła się walka państwa z Kościołem⁵⁶ i działają w Głubczycach do dziś.

W XIX i na początku XX w. na Śląsku w niektórych środowiskach inteligencji polskiej i morawskiej wystąpiło zjawisko odrodzenia narodowego. W pewnym tylko zakresie, ze względu na skalę zniemczenia tego regionu, było

⁵¹ J. PIETSCH, *Geschichte der Stadt Leobschütz ...*, dz. cyt., s. 92; G. J. REIMANN, *Die Franziskanerkirche zu Leobschütz...*, dz. cyt., s. 32, 33, 59.

⁵² R. HOFRICHTER, *Heimatkunde...*, dz. cyt., s. 424.

⁵³ F. X. SEPPELT, *Der Kulturkampf im preussischen Anteil der Erzdiözese Olmütz*. Archiv für schlesische Kirchengeschichte, Bd. 2, Breslau 1936, s. 231–232; „Vorarlberger Landes – Zeitung” 1874, z 7 maja; „Katolik” 1878, nr 21 i 22.

⁵⁴ *Historia Górnego Śląska...*, dz. cyt., s. 206.

⁵⁵ H. RATHMANN, *Gesundheitsdienst für die Leobschützer*, „Leobschützer Heimatblatt” 1993, nr 2; J. JUNGNITZ, *Die Kongregation der grauen Schwestern von der heiligen Elisabeth. Festschrift zum fünfzigjährigen Bestehen der Kongregation*, Breslau 1892, s. 33, 103.

⁵⁶ Por. U. SCHULZE-JAGLA, *Karoline Gerhardinger – ein Leben für Volksbildung*, „Leobschützer Heimatblatt” 1994, nr 2; *Die schlesische Ordensprovinz der Kongregation der armen Schulschwestern von U. L. Fr. von 1851 bis 1926. Ein Gedenkblatt, verfasst von Mitgliedern der Provinz*, Breslau 1926, s. 39, 44, 46, 64–65.

widoczne również na ziemi głubczyckiej. W Wódce działał lokalista ks. Cyprian Lelek, który wydał dla dzieci Morawian elementarz, a dla dorosłych czasopismo „Holubice”⁵⁷. W Borucinie, w dekanacie kietrzańskim był duszpasterzem morawski działacz, redaktor naczelny „Katolických Novin” ks. Josef Hlubek⁵⁸. W Pietrowicach Wielkich zwolennikiem używania dialektu morawskiego był ks. Tomáš Kamradek⁵⁹, w Branicach ks. Jan Nepomucen Koziłek nauczał dzieci z morawskich książek⁶⁰, natomiast w Dziećmarowie urodził się i wychowywał ksiądz Roman Rüchel, którego propolskie poglądy zwracały na niego uwagę niemieckich urzędników i zwierzchników kościelnych⁶¹. Jednak w kościołach i w szkołach obowiązywał język niemiecki.

W 1916 r. ostatnim ołomunieckim komisarzem arcybiskupim został ks. Josef Martin Nathan⁶². Już wcześniej jako proboszcz w Branicach i poseł do Reichstagu, rozwinął szeroką działalność na polu charytatywnym. Sprowadził do Branic zakonnice ze Zgromadzenia Sióstr Maryi Niepokalanej⁶³ i spowodował, że w Branicach jeden po drugim zaczęły powstawać kolejne obiekty Zakładów Leczenia i Opieki dla osób psychicznie chorych, nazwane później Miasteczkiem Miłosierdzia Biskupa Nathana. Poza tym w wiejskich parafiach w powiecie głubczyckim zaczęły powstawać następne filie zgromadzenia sióstr marianek, a w 1934 r. biskup wrocławski kardynał Adolf Bertram poza dwiema już istniejącymi prowincjami, brandenburską z siedzibą w Berlinie i dolnośląską z siedzibą w Bardzie Śląskim, ustanowił trzecią prowincję, górnośląską, której siedziba mieściła się w Branicach⁶⁴.

W 1923 r. w związku z powersalskim przyłączeniem do Czechosłowacji tzw. Kraiku Hulczyńskiego, nastąpił kolejny podział dekanatów w komisariacie kietrzańskim, który dostosowywał granice dekanatów i parafii do nowej granicy niemiecko-czechosłowackiej. Tak więc na ziemi głubczyckiej pozostały w nieco zmienionym kształcie dekanaty kietrzański i głubczycki, ale utworzo-

⁵⁷ P. PAŁYS, *Czechosłowackie roszczenia graniczne wobec Polski 1945–1947*, Opole 2007, s. 13–15.

⁵⁸ Tenże, *Ksiądz Josef Hlubek – morawski „budzieli” z Borucina*, „Ziemia Raciborska” 2003, nr 10–12.

⁵⁹ P. KLETZKA, *Gross – Peterwitz Kreis Ratibor Oberschlesien. Ein Dorf im Wechsel der Geschichte 1267-1992*, Langen/ Hessen 1994, s. 39.

⁶⁰ Ks. Jan Nepomucen Koziłek, „Ziemia Rybnicka” 1939, nr 5, s. 109–113.

⁶¹ A. TOKARSKA, *Książki, ludzie, idee. Kontakty kulturalne Górnego Śląska w dobie niewoli narodowej*, Katowice 2003, s. 119; Rüchel Roman [hasło] – *Encyklopedia Historia Kościoła na Górnym Śląsku*, www.encyklo.pl/index.php?title=Rüchel_Roman

⁶² W. GROCHOLL, *Joseph Martin Nathan. Leben und Leiden für eine grenzlose Caritas im mährisch – schlesischen Land*, Eschershausen 1990, s. 85.

⁶³ *Stulecie Sióstr Maryi Niepokalanej w Branicach (1898–1998)*, red. BP JAN KOPIEC, Opole 1998, s. 41–42.

⁶⁴ S. E. CIŃCIO SMI, *Dzieje branickiej prowincji Zgromadzenia Sióstr Maryi Niepokalanej w latach 1934–1984*, Kraków 1998, s. 147–148.

no też nowy dekanat – branicki⁶⁵. W 1924 r. ks. J. M. Nathan został mianowany ołomunieckim wikariuszem generalnym i otrzymał w ten sposób jurysdykcyjne uprawnienia biskupie na podległym sobie obszarze komisariatu, a jego siedzibą stały się teraz Branice⁶⁶. W ten sposób zakończyły się dzieje dystryktu kietrzańskiego.

W 1921 r. dzięki zabiegom ks. Nathana do Głubczyc powrócili franciszkanie⁶⁷, a w 1926 r. osiedlili się tam też werbiści, którzy w latach 1928–1929 wybudowali Dom Misyjny Maria Treu⁶⁸ (dzisiejszy Szpital Powiatowy). Podczas II wojny światowej przybyły do Głubczyc siostry zakonne werbistki, które zajmowały się pielęgnacją rannych żołnierzy w przekształconym w lazaret Maria Treu⁶⁹. W okresie międzywojennym przez krótki czas w Głubczycach przebywały również klauzurowe siostry Służebnice Ducha Świętego od Wieczystej Adoracji⁷⁰. W 1928 r. w Kietrzu osiedliły się siostry zakonne franciszkanki – misjonarki⁷¹, a w 1930 r. pallotyni⁷².

Kolejny raz trudne czasy dla Kościoła zaczęły się w 1933 r., gdy władzę w Niemczech przejęli naziści. Jeszcze przed wybuchem II wojny światowej księżom zakazane zostało nauczanie religii w szkołach, a młodzież przyciągano do organizacji nazistowskich. Działalność duchowieństwa śledziło gestapo. Podczas wojny działający w Kietrzu i Branicach pallotyń o. Richard Henkes⁷³ oraz proboszcz parafii Boguchwałów ks. Franz Hanke⁷⁴ trafili do obozów koncentracyjnych, gdzie stracili życie.

⁶⁵ E. KOMAREK, *Distrikt Katscher...*, dz. cyt., s. 35.

⁶⁶ B. POSPISZYL, *Biografia Biskupa J. M. Nathana. Konferencja historyczna pod tytułem W sercu szlaku ks. bp. J. M. Nathana*, Branice 2012, s. 19.

⁶⁷ W. GROCHOLL, *Joseph Martin Nathan...*, dz. cyt., s. 80.

⁶⁸ K. NAWROTH, F. LOCH, *Aus der Chronik: 1926–1986. Missionshaus Maria Treu*, „Leobschützer Heimatblatt” 1986, nr 5–6.

⁶⁹ O. J. TYCZKA SVD, *Zarys dziejów polskiej prowincji Zgromadzenia Misyjnego Służebnic Ducha Świętego SspS*, Racibórz 2009, s. 37; *Steyley Missionsschwestern SSpS. Polnische Ordensprovinz 1921–1991*, red. E. MORODER SSpS, Drucklegung 1992. [wydawcami są kierownictwa prowincji sióstr misyjnych Służebnic Ducha Św. polskiej i austriackiej: klasztor Annunciata w Raciborzu i klasztor św. Kolomana w Stockerau w Austrii], s. 256.

⁷⁰ Archiwum Prowincjalne Sióstr de Notre Dame w Opolu. Wykaz domów, opis i zdjęcia 1904–1994, II D.VII/1. Krótkie informacje o głubczyckich siostrach de Notre Dame; J. KLINK, *Leobschützer Heimatbuch*, München 1950, s. 22.

⁷¹ R. GREINERT, *Das Dreikönigkloster O/S*, „Leobschützer Heimatbrief” 1955, nr 5.

⁷² R. GREINERT, *Das erzbischöfliche Kommissariat Katscher*, „Leobschützer Heimatbrief” 1958, nr 6; A. MENDE, *Pallottiner in Katscher*, „Leobschützer Heimatblatt” 1983, nr 1.

⁷³ K. MALER, *Tragiczny los o. Richarda Henkesa – pallotylna i siostry M. Gabrielis – franciszkanki misjonarki z Kietrza*, „Kalendarz Głubczycki” 2004, s. 191.

⁷⁴ A. HANICH, *Martyrologium duchowieństwa Śląska Opolskiego w latach II wojny światowej*, Opole 2009, s. 27, 29.

W marcu i kwietniu 1945 r. na ziemi głubczyckiej toczyły się krwawe walki przesuwającego się na zachód frontu wschodniego, w wyniku których większość kościołów i plebanii została poważnie uszkodzona lub nawet całkowicie zniszczona. Niektórych kościołów nigdy już nie odbudowano, a ich ruiny stoją do dziś (w Pielgrzymowie, Wojnowicach, św. Mikołaja we Włodzieninie i św. Wacława w Nowej Cerekwi).

Po II wojnie światowej ziemia głubczycka została przyłączona do Polski. W konsekwencji tej wojny na tym obszarze nastąpiła prawie całkowita wymiana ludności. W czerwcu 1945 r. zaczęli napływać polscy osadnicy z Kresów Wschodnich, a z nimi i polskie duchowieństwo. Ludność niemiecka była wysiedlona, a wraz z nią w 1946 r. zostali wysiedleni niemieccy księża. Jedynie kilku z nich, ze względu na swoje morawskie pochodzenie i pozytywne zweryfikowanie, mogło pozostać na miejscu⁷⁵.

8 września 1945 r. obszar branickiego wikariatu generalnego został przyłączony do nowo powstałej Administracji Apostolskiej Śląska Opolskiego⁷⁶, co oznaczało praktyczną jego likwidację. Wyświęcony w 1943 r. na ołomunieckiego biskupa pomocniczego⁷⁷ J. M. Nathan w 1946 r. został wysiedlony do czeskiej Opawy, gdzie zmarł w styczniu 1947 r.⁷⁸ W okresie powojennym sprawa wikariatu branickiego ponownie odżyła, ale już tylko w wymiarze symbolicznym. Tytuły wizytatorów kanonicznych wikariatu generalnego w Branicach po 1945 r. nosiło jeszcze dwóch pochodzących z ziemi głubczyckiej duchownych: urodzony w Radyni prałat ks. Eduard Beigel⁷⁹ w latach 1963–1983, a od 1983 do 1999 r. mieszkający obecnie w Stuttgarcie głubczyczanin prałat ks. Wolfgang Grocholl⁸⁰. Po nim objął funkcję wizytatora i sprawuje ją do dziś ks. Joachim Giela⁸¹.

W ciągu kilku stuleci istnienia Kościoła na ziemi głubczyckiej duszpaństwo sprawowało wielu księży. Większość z nich nie została odnotowana w źródłach historycznych. Kilku duchownych wywodzących się z ziemi głubczyckiej osiągnęło wysokie godności kościelne. Biskupami zostali: pochodzący z Dziećmarowa ks. Anastasius Sedlag⁸² (1787–1856; diecezja chełmińska)

⁷⁵ J. OLSCHIMKE, *Die Bladener Kirchenchronik*, t. III, „Leobschützer Heimatblatt” 2009, nr 9; A. HANICH, *Dekanaty i parafie Administracji Apostolskiej Śląska Opolskiego w latach 1945–1946*, Opole 2009, s. 170–176.

⁷⁶ A. HANICH, *Ksiądz infułat Bolesław Kominek, pierwszy administrator apostolski Śląska Opolskiego (1945–1951)*, Opole 2012, s. 62.

⁷⁷ W. GROCHOLL, *Joseph Martin Nathan...*, dz. cyt., s. 107–108.

⁷⁸ Tamże, s. 143–146, 148–153, 160.

⁷⁹ W. GROCHOLL, *Visitatoren für Branitz*, Stuttgart 2012, s. 19.

⁸⁰ H. DUBNY, *Das seelsorgliche Wirken unserer Visitatoren*. W: *Festschrift zum 40jährigen Bestehen der Patenschaft zwischen dem Landkreis Holzminden und dem Kreis Leobschütz O/S 1955–1995*, s. 72.

⁸¹ W. GROCHOLL, *Visitatoren...*, dz. cyt., s. 36.

⁸² A. MAŃKOWSKI, *Anastazy Sedlag, biskup chełmiński (1787–1856)*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1920, t. V, nr 3–4, s. 34–69.

i ks. Johannes Baptista Assmann z Branic⁸³ (1833–1903; biskup połowy armii niemieckiej). Ołomunieckim biskupem pomocniczym został urodzony w Tłustomostach ks. J. M. Nathan (1867–1947). Po zakończeniu działań wojennych wysokie stanowisko wikariusza kapitulnego archidiecezji wrocławskiej sprawował głubczyczanin z urodzenia ks. Ferdinand Piontek (1878–1947)⁸⁴, późniejszy biskup w Görlitz, natomiast przybyły po II wojnie światowej na ziemię głubczycką z polskich Kresów Wschodnich ks. Antoni Adamiuk (1913–2000)⁸⁵ został po latach opolskim biskupem pomocniczym. Znanym niemieckim politykiem okresu międzywojennego z ramienia katolickiej partii Centrum był ks. prałat Carl Ulitzka (1873–1953)⁸⁶, który urodził się w Jaroniowie, dzisiejszej części Baborowa. Ksiądz Karl Proske⁸⁷ z Grobnik (1794–1861) był wybitnym niemieckim muzykologiem i reformatorem katolickiej muzyki kościelnej, a mieszkający w Watykanie ks. prałat Joseph Wilpert⁸⁸ z Dzielowa (1857–1944) jednym z najznakomitszych badaczy – archeologów katakumb w Rzymie.

Istniejący przez 173 lata kietrzański komisariat arcybiskupi i 21-letni branicki wikariat generalny, podobnie jak ziemia kłodzka, tworzyły specyficzne kościelne czeskie enklawy w granicach Prus i Niemiec, podlegając swoim historycznym ośrodkom kościelnym, które w wyniku późniejszych przemian politycznych na Śląsku znalazły się w innym państwie, a poza tym miały na swoim obszarze ludność mieszaną pod względem narodowościowym i konfesyjnym, przez co szczególnie są godne uwagi. Złożenie po wielu latach szczątków biskupa Nathana w zbudowanej przez niego bazylice św. Rodziny w Branicach, które nastąpiło 8 listopada 2014 r., można uznać za symboliczne zakończenie historii kietrzańskiego komisariatu arcybiskupiego i branickiego wikariatu generalnego.

Słowa kluczowe: Kościół, komisarz arcybiskupi, wikariat generalny.

⁸³ R. HOFRICHTER, *Hervorragende Persönlichkeiten die aus Stadt und Kreis Leobschütz hervorgegangen*, Leobschütz 1929, s. 35.

⁸⁴ J. CH. TEICHMANN, *Bedeutende Theologen unserer Heimat*, „Leobschützer Heimatbrief” 1963, nr 6.

⁸⁵ A. SZYMCZYNA, K. MALER, *Głubczyccy Kresowianie i Sybiracy*, Głubczyce 2015, s. 555–559.

⁸⁶ *Ślązacy od czasów najdawniejszych do współczesności*, t. I., red. J. ROSTROPOWICZ, Łubowice – Opole, s. 250–253.

⁸⁷ R. HOFRICHTER, *Hervorragende...*, dz. cyt., s. 23.

⁸⁸ W ostatnim czasie ukazały się dwie biografie ks. Wilperta: R. SÖRRIESA pt. *Josef Wilpert. Ein Leben im Dienste der christlichen Archäologie 1867–1944*, Würzburg 1998 oraz wydana przez Uniwersytet Opolski biografia autorstwa J. ROSTROPOWICZ pt. *Muza nie da umrzeć mężowi godnemu chwały. O śląskim badaczu katakumb Josefie Wilpercie (1857–1944)*, Opole 2004.

An Outline of the History of the Catholic Church in Głubczyce Region from the Middle Ages to 1945

Summary

Głubczyce area covers southern part of Opole Voivodship. It is bordered with the Czech Republic in the south and west. From 1038 or 1039 this territory was taken away from Poland and since then it belonged to the Czech Republic. From 1526 it was under Habsburg Monarchy. In 1742 it went under control of Prussia and was not returned to Poland until 1945.

In the Church terms, the territory belonged to the Czech diocese and from 1777 it belonged to Olomouc archdiocese. In 1751 Frederic II, the king of Prussia, appointed Olomouc Bishop Commissioner with his registered Office in Głubczyce County. The bishop became the intermediary between the governing bodies of Prussia and Olomouc Bishopric governed by Habsburg monarchy. Prelate Joseph Martin Nathan was the last Archbishop Commissioner. He was serving in Branice, Głubczyce County. In 1924 prelate Nathan was given the title of Vicar General, and in 1943 he received the title of Provisional Bishop.

After World War II the General Vicariate in Branice was cancelled and its area went under control of Polish Apostle Administration of Silesia, Opole.

Keywords: Church, Bishop Commissioner, General Vicariate.